

Muhammed b. Hasan es-Semennudî ve Tuhfetu's-Sâlikîn Adlı Eseri

Mehmet Şirin AYIŞ*

Özet

Muhammed b. Hasan es-Semennudî, Mısır'ın Semânud şehrinde dünyaya geldi. Ezher'de Mustafa Kemâleddin Bekrî'nin halifesi Muhammed b. Salim el-Hifnî'ye intisab etmiş ve ondan Halvetiyye tarikatı icazetini almıştır.

Tuhfetu's-Sâlikîn, Muhammed b. Hasan es-Semennudî'nin, tarikat ehlinin yoluna sülûk etmek isteyenler ile tahkik ehlinin mertebelerine rağbeti olanların ihtiyaç duyduğu bilgileri topladığı bir eseridir. Eser, on bölüm ve bir sonuçtan meydana gelmektedir. Eserde sırasıyla, Ahd ve telkin, zikir ve zikrin adabı, tarikatın usulleri, şeyh ve müridin adabı, müridin tarikattan kovulmasına sebep olacak hususlar, tarikatta yardımcı edecek hizmet birimleri ve bunların adabı, nefis ve mertebeleri, rüyada görülen semboller, rüya çeşitleri gibi konular ele alınmıştır. Sonuç kısmı ise ehli tasavvufun kullandıkları bazı tasavvufi istilahlar hakkındadır.

Anahtar kelimeler: Muhammed b. Hasan es-Semennudî, Tuhfetu's-Sâlikîn.

Muhammed b. Hasan es-Semennudî and his work Tuhfetu's-Sâlikîn

Abstract

Muhammed b. Hasan es-Semennudî, was born in the city of Semânud in Egypt. In Ezher, he became affiliated with Muhammed b. Salim el-Hifnî, the khalif of Mustafa Kemaleddin Bekri, and he got the permission of Halvetiyye cult from him.

Tuhfetu's-Sâlikîn, written by Muhammed b. Hasan es-Semennudî, is a work in which he collected the information needed by those who want to leech into

* Yrd. Doç. Dr. Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Tasavvuf Anabilim Dalı, msirinayis@hotmail.com

the path of the people of cult and those who get in favour with the grades of the people of verification. It consists of ten chapters and a conclusion. In this work respectively such issues as pledge and suggestion, remembrance and its manners, modalities of cult, manners of sheikh and follower, issues that led to the expulsion of follower from the cult, service units to help in the cult and their manners, nafs and its grade with the symbols seen in dream and types of dream were dealt with. The concluding part is about some sufistic terms the people of the cult use.

Key words: Muhammed b. Hasan es-Semennudî, Tuhfetu's-Sâlikîn

1. Muhammed b. Hasan es-Semennudî'nin Hayatı ve Eserleri

1.1. Hayatı

Muhammed b. Hasan es-Semennudî, 1697 tarihinde bu gün Mısır sınırları içerisinde yer alan Semânud şehrinde dünyaya geldi. Semennudî'nin adı ve künyesi hakkında farklı rivayetler vardır. Çünkü hayatını anlatan eserlerden her biri onu farklı bir isim ile kaydetmiş hatta bazen aynı müellif, onu farklı yerlerde farklı isimle zikretmiştir. Bununla beraber hemen bütün kaynaklarda, Muhammed b. Hasan es-Semennudî el-Munayyir eş-Şafii el-Halvetî ortak kullanım olarak karşımıza çıkmaktadır.

Semennudî, yirmi yaşına kadar doğum yeri olan Semânud şehrinde kaldı. İlk eğitimini burada aldı. Önce hafızlığını tamamladı. Ardından oranın ileri gelen kıraat âlimlerinden kıraat ilmi üzerine dersler aldı. Kıraat-ı Seb'a ve Kıraat-ı Aşere'yi öğrendi.² Kendi memleketinde lazım olan gerekli temel bilgileri öğrendikten sonra o gün için Mısır'ın en önemli ilim merkezi olan Kahire'deki Ezher medresesine gitti. Buradaki hocalardan Kıraat,

1 Ebü'l-Fazl Muhammed Halil b. Ali b. Muhammed Murâdî, *Silkü'd-dürer fi a'yânî'l-karnî's-sânî aşar*, Matbaatü'l-Mirîyyeti'l-Âmire, Bulak 1301, III, 122; Abdurrahman Cebertî, *Târîhu acâibi'l-âsâr fi't-terâcim ve'l-ahbâr*, Dârü'l-Faris, Kahire ts., I, 595; Ali Paşa Mübarek, *el-Hitâtü't-tevfikiyyeti'l-cedide li-misri'l-kahire müdüniha ve bilâdihe'l-kadime*, Dârü'l-Kütüb ve'l-Vesâiki'l-Kavmiyye, Kahire 1306, XII, 134; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn esmâü'l-müellifin ve âsârü'l-musannifin*, tashih: İbnülemin Mahmûd Kemal İnal, Avni Aktuç, MEB, Ankara 1955, II, 344; Ahmed Atiyetullah, *el-Kamûsü'l-islâmî*, Mektebetü'n-Nehdati'l-Misriyye, Kahire 1970, III, 499; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin terâcimu musannifi'l-kütübi'l-arabiyye*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1993, X, 211, 212; Muhammed Abdülhay Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris ve'l-esbât ve mu'cemu'l-meâcim ve'l-meşhât ve'l-müselâlat*, Matbaatü'l-Cedide, Fas 1927, II, 11, 12; Hayreddin Ziriklî, *el-A'lam kamûsu terâcimi li-eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ*, Dârü'l-İlm li'l-Melâyin, Beyrut 1984, VI, 323.

2 Murâdî, a.g.e., III, 122.

Hadis ve Fıkıh dersleri aldı.³

Semennudî, tarikat dersini ilk defa kendi beldesinde Seyyid Ali Zenfel el-Ahmedî'den aldı. Ezher'e gelince evvela Seyyid Mustafa Kemâleddin el-Bekrî ile tanıştı ve ondan Halvetiyye tarikatı telkini aldı. Daha sonra Muhammed b. Salim el-Hifnî ile tanıştı ve tarikat dersini Hifnî'den aldı ve bu yola onunla devam etti, ondan icazet aldı ve artık tasavvufta ondan başka hiç kimseye intisap etmedi.⁴

Semennudî, 1785 yılında 98 yaşında iken Kahire'de vefat etti. Uzun ömrünün sonuna kadar bir taraftan ilmî faaliyetlerle uğraştı, diğer taraftan da ibadet ve zikir hayatına devam etti.⁵ Cenaze namazı, büyük bir kalabalığın katılımı ile Ezher Üniversitesi camiinde kılındı. Daha sonra cenazesi Semânud'da evinin bitişiğindeki zaviyesine defnedildi. İnsanlar vefatına çok üzüldüler. Kabri, hâlâ sevenleri tarafından ziyaret edilmektedir.⁶

1.2. Mensub Olduğu Tarikat

Semennudî, Halvetiyye Tarikatının Bekriyye-Cemaliyye kolunun Hifniyye şubesine mensuptur.⁷ Hifniyye tarikatı, Muhammed b. Salim el-Hifnî (v. 1181/1767) eş-Şâfiî el-Halvetî'ye nisbet edilen bir koldur. Tarikatın silsilesi Mustafa Kemâleddin Bekrî vasıtasıyla Karabaş-ı Velî, Şâbân-ı Velî ve oradan Cemal Halvetî'ye ulaşır. Dolayısıyla Hifniyye, Halvetiyye'nin Cemaliyye koluna bağlıdır. Hifnî'den sonra, tarikat, halifeleri tarafından devam ettirilmiştir. Bu halifelerinden dört tanesi kendisinden sonra kendi isimleriyle birer tarikat kolu haline gelmişlerdir. Bunlar da Derdîriyye, Ezheriyye, Rahmâniyye ve Ticânîyye kollarıdır.⁸

3 Cebertî, a.g.e., I, 595.

4 Cebertî, a.g.e., I, 595.

5 Cebertî, a.g.e., I, 596.

6 Muhammed b. Hasan es-Semennudî, *Şerhu's-Semennudî alâ metn-i dürre el-mütemmimetu alâ krraat-ı aşer lil cezerî*, Daru's-Selameti, Kahire 2007, s. 6.

7 Sadık Vicdânî, *Tomar-ı turuk-ı aliiyye tarikatlar ve silsileleri (tomar-ı halvetiyye)*, Yayına Hazırlayan: İrfan Gündüz, Enderun Kitabevi, İstanbul 1995, s.179.

8 İrfan Gündüz, "Bekriyye", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1992, V, 371; Mehmet Kemâleddin Harirîzâde, *Tibyânü vesâilü'l-hakaik fi beyâni selâsili't-terâik*, Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi, Nr: 430, I, 172a, 293b, 300a; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediiyyetü'l-ârifîn*, II, 337; Vicdânî, a.g.e., s. 225.

1.3. Eserleri

Semennudî, başta tasavvuf olmak üzere kıraat, hadis ve fıkıh alanında eserler yazmıştır.⁹ Yazmış olduğu eserlerden hareketle Semennudî'nin çok yönlü bir şahsiyet olduğu söylenebilir. Kaynakların Semennudî'ye ait olduğunu belirttikleri eserlerin bir kısmına ulaşma imkânımız oldu. Ancak bazı eserlerine ulaşamadık. Ulaşabildiğimiz eserleri tanıtmaya çalıştık, ulaşamadıklarımızı ise isimlerini ve geçtikleri yerleri belirtmekle yetindik.

1- Tuhfetu's-sâlikîn

Asıl adı *Tuhfetu's-sâlikîn ve delâletu's-sâirîn li minhaci'l-mukarrâbîn*'dir. Çalışmanın son kısmında ele alınacaktır.

2- el-Âdabu's-seniyye

Halvetiyye tarikatı müritleri için yazılmış ve Halvetiyye adabından bahseden bir eserdir. Süleymaniye Kütüphanesi yazma eserler bölümü Düğümlü Baba 218 numarada kayıtlıdır. Eserin tam adı, *el-Âdabu's-Seniyye Limen Yurîdû Tarikate's-Sâdâti'l-Halvetiyye*'dir. Müellif, Muhammed b. Hasan eş-Şafiî el-Halvetî el-Munayyir es-Semennudî olarak geçmektedir. Arapça ve el yazması olup toplam 251 varaktan oluşmaktadır.¹⁰

3- Mes'eleu âl-ân

Eserin tam adı, *Mes'eleu âl-ân ve mevadiuha fi'l-kur'âni'l-kerim*'dir. Müellifi, Muhammed b. Hasan b. Muhammed es-Semennudî el-Ezherî eş-Şafiî el-Ma'ruf bi'l-Munayyir'dir. Eserde belirtildiğine göre bu eser Ulumu'l-Kur'ân, Kıraat ve Tecvit üzerine yazılan risâleleri ihtiva eden bir mecmuanın içerisinde. Salâh Muhammed Heymî'nin bahsettiği Semennudî'nin bu risâlesine bu kitaptan başka bir yerde rastlamadık.¹¹

9 Muhammed b. Hasan Hacvî, *el-Fikru's-sami fi tarihi fıkhi'l-islâmî*, el-Mektebetü'l-İlmiyye, Medine 1976, II, 355.

10 Semennudî, *el-Âdâbu's-Seniyye Limen Yurîdû Tarikate's-Sâdâti'l-Halvetiyye*, Süleymaniye Kütüphanesi, Düğümlü Baba, Nu: 218; Ülkemizde bu eser üzerine ilk defa Yaşar Nuri Öztürk bir makale yazmıştır. Bkz., Yaşar Nuri Öztürk, "Al Âdâb As-Saniyya Li-Man Yurîdu Tarîka Sâdât Al-Halvatiya," *İslam Medeniyeti Dergisi*, VI, sayı: 1, 1978, s. 56-70.

11 Salâh Muhammed Heymî, *Fihrisu mahtutati dâru'l-kütübi'z-zahiriyye (Ulumü'l-Kur'âni'l-Kerim)*, Matbuatu Mecma'i'l-Lugati'l-Arabiyye, Kütüphane Katalogları el yazmaları (Dâru'l-Kütübi'z-Zahiriyye) Dımaşk, 1984, I, 461.

4- Şerhu tayyibeti'n-neşr

Eserin tam adı: *Satâat lemâat envâru ziyai'l-fecri fi şerhi tayyibati'n-neşr*'dir. Semennudî'nin, Cezerî'nin *Tayyibeti'n-neşr* adlı eserine yazdığı şerhtir. Süleymaniye Kütüphanesi İbrahim Efendi Nu: 30'da kayıtlıdır. Arapça ve el yazması olup toplam 2+161 varaktır.¹²

5- el-Cevahiru'l-ğâlî'l-îzâmî fi vakfi hamza ve'l-hişam

Asıl adı *el-Cevahiru'l-ğâlî'l-îzâmî fi vakfi hamza ve'l-hişam li'l-imami'*dir. Müellifi, Muhammed b. Hasan al-Munayyir es-Semennudî'dir.¹³

6- İthâfu hameleti'l-kur'ân

Eserin adı: İthafu hameleti'l-kur'ânî fi rivayeti seyyid osmani'dır. Esere internetteki http://www.khayma.com/tajweed/alazhar/_anam.zip adresinden ulaştık ve yazma nüshasının mikrofilme kayıtlı kopyasını bu adresten indirdik.¹⁴

Yukarıda tanıttığımız eserlerin dışında bazı kaynaklar Semennudî'ye şu eserleri de nisbet etmektedirler. 1-) *Risâletun fi usûlî'l-kıraat*,¹⁵ 2-) *İlhamu azizi'l-kerim fi mâ fi habaya bismillahi'r-rahmani'r-rahim*,¹⁶ 3-) *Risâletun fi tasri-fi ismihi teâlâ el-latif*,¹⁷ 4-) *Manzûmetun fi tariki verş ve şerhu'l-manzûme*,¹⁸ 5-) *Fethu'l-mecid fi kıraâtü âsim min tariki'l-kasidiyye (şatıbiyye)*,¹⁹ 6-) *risâle fi rivâyeti hafş*,²⁰ 7-) *Risâle fi usuli'l-kur'ân*,²¹ 8-) *Mukaddime teştemilu ala rivayeti hafş an*

12 Semennudî, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr*, Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi, Nu: 30. Eserin mevcut diğer bir nüshası ise Tire Necip Paşa Kütüphanesi -0070- demirbaş numarası ile kayıtlıdır. Tire Necip Paşa Kütüphanesindeki bu nüsha *Kitabü'l-Munayyir Al-Mukaddime fi Rivayeti Hafş* olarak kaydedilmiştir. Bkz., Muhammed b. Hasan al-Munayyir es-Semennudî, *Kitabü'l-munayyir al-mukaddime fi rivayeti hafş*, Tire Necip Paşa Kütüphanesi, Demirbaş Nr: 0070.

13 Bkz., <http://www.khayma.com/tajweed/alazhar/algwahr.zip> (erişim: 15.10.2010)

14 http://www.khayma.com/tajweed/alazhar/_anam.zip (erişim: 15.10.2010)

15 Bağdatlı, *Hediyetü'l-ârifin*, II, 344.

16 Bağdatlı İsmail Paşa, *İzâhu'l-meknûn fi zeyli ala keşfi'z-zünün esâmiü'l- kütüb ve'l-finûn*, tashih, Şerafettin Yaltkaya, Kilisli Rifat Bilge, MEB, İstanbul 1972, I, 123; Murâdî, *Silkü'd-dürer*, III, 122.

17 Murâdî, a.g.e., III, 122, Bağdatlı, *Hediyetü'l-ârifin*, II, 345.

18 Murâdî, a.g.e., III, 122; Zirikli, a.g.e., VI, 323; Bağdatlı, a.g.e., II, 345.

19 Kehhâle, a.g.e., X, 211, 212.

20 Murâdî, a.g.e., III, 122; Zirikli, a.g.e., VI, 323.

21 Murâdî, a.g.e., III, 122.

asım,²² 9-) *ed-Düreru'l-cisam fi şerhi şuruti'l-me'mûmî ve'l-imam*,²³ 10-) *Risâletun fi mesâhâti'l-kulleteyn*,²⁴ 11-) *Manzûme fi ilmi'l-felek*,²⁵ 12-) *Sebetu munayyir*.²⁶

2. Tuhfetu's-sâlikîn ve delâletu's-sâirîn li minhaci'l-mukarrâbîn adlı eserin incelenmesi

Çalışmamıza esas aldığımız en okunaklı ve eski nüsha, adı ile Süleymaniye kütüphanesi yazma eserler bölümü Hacı Mahmut Efendi 2460 numarada kayıtlıdır. Eserin yazma işi Zilkade ayının 10. günü hicrî 1205 tarihinde tamamlanmıştır. Yazma tarihi en eski olan nüsha bu olduğundan dolayı biz de çalışmamızda bu nüshayı esas aldık.

2.1. Eserin Te'lif Sebebi

Semennudî, *Tuhfetu's-sâlikîn* adlı eserinin 2b varlığında eseri te'lif sebebini şu şekilde izah etmektedir. Besmele, hamdele ve salveleden sonra derim ki: Bazı Allah (c.c) dostları -Allah (c.c) beni ve onları temkin makamına ulaşmakla rızıklandırırsın - tarikat ehlinin yoluna sülûk etmek isteyenler ile tahkik ehlinin mertebelerine rağbeti olanların ihtiyaç duyduğu bazı bilgilerle ilgili bir eser yazmamı benden istediler. Ben de muhtaç bir şekilde istihare kapısını çaldım. Kalbi kırık ve zelil bir halde gözyaşlarımı döktüm. Bununla beraber usta süvarilerin at koşturduğu bu meydanın adamı olmadığını da anladım. Ne zaman ki kendisini örnek aldığım şeyhim ve beni Allah'a ulaştıran öncüm eş-Şemsü'l-Hifnî bakışlarıyla beni destekledi artık yüzmek için onun irfan deryasına daldım ve onun yardımıyla açıldım.

22 Atiyetullah, a.g.e., III, 499.

23 Atiyetullah, a.g.e., III, 499; Zirikî, a.g.e., VI, 323; Bağdatlı, *Hediyetü'l-ârîfin*, II, 345; Bağdatlı, *İzahu'l-meknûn*, I, 165.

24 Murâdî, a.g.e., III, 122; Bağdatlı, *Hediyetü'l-ârîfin*, II, 344, 345.

25 Bu eser ilm-i felek olarak tabir olunan saha ile ilgili Semennudî'nin yazmış olduğu bir risâledir. Bu risâlenin Semennudî'ye ait olduğunu belirten kaynaklar için bkz. Kehhâle, a.g.e., X, 211, 212; Murâdî, a.g.e., III, 122; Zirikî, a.g.e., VI, 323.

26 *Fihrisu'l-hizaneti't-teymuriyye (mustalahü'l-hadis)*, Dâru'l-Kutubi'l-Mısri, Kahire 1948, II, 70. "Sebet" kelimesi, Osmanlı ve Türkçe sözlüklerde hüccet ve delil anlamına gelir. Bu tabir aynı zamanda hadis alanında yazılmış eserler için de kullanılmıştır. Nitekim bu isimle yazılmış bazı eserler şunlardır: Ebü'l-Fadl Şihabüddin Ahmed b. Ali İbn Hacer el-Askalânî, *Sebet bi'l-kütüb*, Yazma, ts, varak sayısı, 148-183, Köprülü Kütüphanesi (Fazıl Ahmed Paşa) Nr: 001591; Muhammed b. Halil b. Abdülgani el-Aclûnî, *Sebetü'l-aclûnî*, Yazma, 1155, varak sayısı, 17, Süleymaniye Kütüphanesi, (Hafid Efendi) Nr: 000024; Abdülkerim b. Ahmed el-Halebî eş-Şerabatî, *Sebet fi'l-hadis*, Yazma, ts, varak sayısı, 76, Süleymaniye Kütüphanesi, (Aşir Efendi) Nr: 000035.

Böylece hesap gününde kurtuluşuma vesile olması dileği ile Allah'tan yardım ve ihlâs talebinde bulunarak bu işi kabul ettim.²⁷

2.2. Eserin Te'lif Metodu

Semennudî, *Tuhfetu's-sâlikîn*'ini telif ederken sistemli bir yol izlemiştir. Girişte te'lif sebebini izah ettikten sonra muhtevaya geçmiş, eserin, kaç bölüm olduğunu, hangi bölümde hangi konuları ele aldığını belirtmiştir. Semennudî, bahsettiği metot üzere birinci bölümden başlamış ve sonuç kısmı ile bitirmiştir. Ele aldığı bölüm eğer tasavvufî bir kavram ve ıstılah ile ilgili ise evvela o kavramları izah etmiştir. Sonra bunlarla ilgili ayet ve hadisleri belirtmiş, şer'î delillerini ortaya koymuş ve sûfilerden nakiller yapmıştır. Bazen de nakilde bulunurken doğrudan bir eser ismi kullanmıştır.

2.3. Eserin Nüshaları

Eserin kütüphanelerde mevcut nüshaları: Süleymaniye Kütüphanesi: Hacı Mahmut Efendi, Nu: 002460, Esad Efendi, Nu: 001373, Dügümlü Baba, Nu: 000243, Dügümlü Baba, Nu: 002440. Köprülü Kütüphanesi, Mehmet Asım Bey, Nu: 000130.²⁸İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Nadir Eserler Bölümü Nu: 003475.²⁹Dr. Emel Esin Kütüphanesi Nu: 000267.³⁰

2.4. Eserin Kaynakları

Semennudî, eserini kaleme alırken kendisinden önce tarikat âdab ve erkânı ile ilgili yazılmış halvetiyye meşayihî başta olmak üzere pek çok kaynaktan istifade etmiş ve birçok sûfî şahsiyetten nakillerde bulunmuştur.

Eserlerinin isimlerini zikrederek nakilde bulunduğu bazı mutasavvıflar; Seyyid Ahmed b. Muhammed ed-Deccânî el-Medenî es-Sibtu'l-Ensârî (ö. 1583-1661), *es-Simtu'l-mecidi fi telkini'z-zikri ve a'tai'l-bey'ati ve'l-elbasi*

27 Semennudî, *Tuhfetu's-sâlikîn ve delâletu's-sâirîn li minhâcî'l-mukarrabîn*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmut Efendi, Nu: 002460, vr, 2b.

28 Köprülü kütüphanesinin yazma eserlerine ait CD'ler Süleymaniye kütüphanesinden te'min edilebilir.

29 Nadir eserler arkeoloji müzesi binasında muhafaza edilmektedirler.

30 Emel Esin Kütüphanesi özel koleksiyon olduğu için eserlere Tek-Esin vakfı aracılığıyla ulaşılabilir. Tek-Esin vakfı Çemberlitaş'ta Piyer Loti otelinin yanındaki Saka iş merkezi 4. ve 5. kattadır.

ve's-selasili ehli't-tevhid.³¹ İmam Gazzalî, *Bidayetül Hidaye*.³² İbnu'l-Cezerî (ö. 833/1429), *Ravdu's-saimin ve ruhu'l-kaimin*.³³ Mustafa Kemaleddin el-Bekrî (ö.1162/1749), *Menhelu'l-azbi's-saiğ*,³⁴ *el-Vasiyyetu'l-celiyye li's-Sâlikîne tarika'l-halvetiyye*,³⁵ *Hediyetü'l ahbâb fi mâ li'l-halveti mine'ş-şurûti ve'l-âdab*.³⁶ Abdülkerim el-Cîlî (ö. 832/1428), *el-İnsanu'l-kâmil*.³⁷ Abdulgani en-Nablûsî (ö. 1143/1730), *el-Kavlu'l-metin fi beyanî tevhidi'l-arifin*³⁸ ile *Keşfu sirri'l-ğâmid fi şerh-i dîvân-i ibn-i fârid* (Ömer bin farid'in divanının şerhi).³⁹ Ahmed b. Ali b. Yûsuf el-Bûnî (ö. 622/1225), *Şemsu'l-maarifi's-suğra*.⁴⁰ Abdulvehhab eş-Şârânî (ö. 973/1565), *Medâricü's-sâlikîn ilâ rûsûmi tariki'l-arifin* ile *el-Envârü'l-kudsiyye fi beyânî kavâidi's-sûfiyye*.⁴¹ Muhammed Ğamirî'nin *el-Unvan fi tahrimi muaşeretü'ş-şebabi ve'n-nisvani*.⁴² İbnül Hâc, *Şerhu'l hikem*.⁴³ Davud Kayserî, *Şerhu'l-kasîdeti't-taiyye'dir*.⁴⁴

31 Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Bölümü Nr:1491.

32 Ebû Hamid Muhammed b. Muhammed Gazzalî, *Bidâyetü'l-hidaye*, thk. Muhammed Haccar, Dârü'l-Beşairi'l-İslâmiyye, Beyrut 1990. Kitap değişik zamanlarda Türkçeye de çevrilmiştir. Bkz., Gazzalî, *Bidâyetü'l-hidaye*, çev. Abdulkadir Akçiçek., Bahar Yayınları, İstanbul 1964. Gazzalî, *Bidâyetü'l-hidaye*, Tercüme ve şerh: Ömer Faruk Hilmi, Sultan Yayınları İstanbul ts.

33 *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 22a.

34 Ramazan Muslu, *Mustafa Kemâleddin Bekrî ve Tasavvufî Görüşleri*, Erkam Yayınları, İstanbul 2005, s. 53;

35 Süleymaniye Kütüphanesi Kasideciizâde, nr: 721/11, vr, 180-189; Yahya Efendi, nr: 2898, vr, 1-8; Eser, *es-Suyûfu'l-hidâd* ile birlikte basılmıştır. Bkz., Muslu, s. 60.

36 Eser, Tıbyan içerisinde, I, 349b, 377a varakları arasında basılmıştır. Dârü'l-Kutubi'l-Msriyye, Bkz., Muslu, s. 48; Eser üzerine yazılmış müstakil bir çalışma için bkz., Halim Gül, *Halveti-Şâbânî Şeyhi Mustafa Kemâleddin Bekrî ve Hediyetü'l Ahbâb Adlı Eseri*, Türk Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi, Yıl, 1, S, 2, ss., 283-303, Mart 2013.

37 Kutbüddin Abdülkerim b. İbrâhim Abdülkerim el-Cilî, *el-İnsanü'l-kamil fi ma'rifeti'l-evahir ve'l-evail*, el-Matbaatü'l-Ezheriyye, Kahire 1316.

38 Abdulgani en-Nablûsî, *Ariflerin Tevhidi el-Kavlu'l-metin fi beyanı tevhidi'l-arifin*, çev. Ekrem Demirli, İz Yayıncılık, İstanbul 2003.

39 Semennudî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 49b.

40 Eseri, Şemsu'l-maarifi's-suğra adıyla neşreden (Kahire 2003) Ebu Selâme el-Ferîdî el-Felekî neşrin girişinde "suğrâ" versiyonunun herhangi bir yazmasını elde edemediğini, mevcut "kübrâ" yazmalarından farklı olan, İnânî es-Sa'dî'nin 1863'te istinsah ettiği bir nüshayı kullandığını belirtmiştir. Bkz., Semih Ceyhan, "ŞEMSÜ'L-MAÂRİF", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2010, XXXVIII, 533.

41 Hayatı ve eserleri için bkz., Hayri Kaplan, "Şa'rânî" *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2010, XXXVIII, 347-350.

42 Semennudî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 68a.

43 Semennudî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 93a.

44 Bkz., Betül İzmirli, "Şâir bir sûfi ya da âşikların sultanı: İbnu'l-Fârîz," *Sûfi Araştırmaları*

2.5. Eserin Muhtevası

Semennudî, eserini on bölüm ve bir sonuç şeklinde düzenlemiştir.

Birinci Bölüm: Ahd ve Telkin (Varak, 2b-7a)

Semennudî, burada ahdin lügat ve şer'î manasını verdikten sonra ahd konusundaki şer'î delilleri izah eder. Ardından, yapılan ahdin sahih olabilmesi için gerekli olan şartları belirtir.

Ahd'in şartları

- 1- Şeyhin, kemâle ermiş kâmil bir mürşid ve bu işin ehli olması.
- 2- Müridin, bu hususta şeyhine tam bağlı olması.
- 3- Bu işin içinde aynı zamanda seyr u sülûk işinin de olması.⁴⁵

Daha sonra telkinin şer'î delilleri, faydaları, âdabı ile şeyhin, telkinden önce müride emretmesi güzel görülen hususları izah eder.⁴⁶

Semennudî'ye göre, şeyh müridine tarikat telkinini verirken, eğer mürid tarikatın senedini ve girdiği tarikatın şeyhlerinin silsilesini bilmiyorsa, şeyhi ona bu konuda cahil kalmaması için tarikatın senedini yani şeyhlerin silsilesini de öğretmesi gerekir.⁴⁷Semennudî, bu bölümde, ahdinve telkinin yapılışı ile ilgili izahlardan sonra, müridin şeyhin huzurundan ayrılmadan şeyhinin ona yapacağı tavsiyelerle ilgili bilgiler verir.⁴⁸

Halvetiyye Silsilesi

Semennudî, tasavvufî geleneğe bağlı kalarak,eserinin 5b ve 6b varaklarında, bağlı bulunduğu tarikatın silsilesini zikrediyor. Bu şekilde Halvetiyye tarikatının hangi sūfî şahsiyetler vasıtasıyla Hz. Peygambere ulaştığını ortaya koymuş oluyor. Silsile şu şekildedir:

Allah (c.c), Hz. Cebrail, Hz. Muhammed Mustafa, Hz. Ali, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin, Hasan-ı Basrî, Kumeyl b. Ziyad, Hasan Basrî, Habib el-Âcemî, Davud b. Nuseyr et-Taî, Ma'rûf el-Kerhî, Seriyü's-Sakatî, Cüneyd

Dergisi, Cilt:4 Sayı:7 Kış 2013, ss. 28.

45 Semennudî, *Tuhfetü's-Sâlikîn*, vr, 2b.

46 Semennudî, a.g.e, vr, 3a.

47 Semennudî, a.g.e, vr, 4b.

48 Semennudî, a.g.e., vr, 6a-7a

el-Bağdadî, Mîmşâd ed-Dineverî, Muhammed ed-Dineverî, Muhammed el-Bekrî, Vecihuddin el-Kâdî, Ömer el-Bekrî, Ebu Necib Sühreverdî, Kutbuddin Ebherî, Rüknüddin Muhammed es-Sincâsî, Şihabuddin Muhammed et-Tebrizî, Seyyid Cemaluddin el-Ezherî, İbrahim Zâhid el-Geylanî, Ahî Muhammed el-Halvetî, Ömer el-Halvetî, Muhammed Mîrim el-Halvetî, el-Hacc İzzüddîn Türkmanî, Sadruddin el-Hıyyâvî, Seyyid Yahya eş-Şirvanî, Muhammed Bahauddin el-Erzincanî, Cemaluddin Halvetî el-Aksarayî, Hayrettin et-Tokadî, Şeyh Şâbân el-Kastamonî, Muhyiddin el-Kastamonî, Seyyid Ömer el-Fuâdî, Şeyh İsmail el-Çorûmî, Şeyh Ali el-Karabaşî, Şeyh Mustafa el-Edirnevî, Şeyh Abdullatif el-Halvetî el-Halebî, Mustafa Kemâleddin el-Bekrî, Muhammed b. Salim el-Hifnî, Muhammed b. Hasan es-Semennudî.

İkinci Bölüm: Zikir (Varak, 7b-17b)

Semennudî, burada zikrin tarifi, zikirle ilgili ayet ve hadisleri belirttikten sonra zikrin özelliklerini izah eder. Semennudî'ye göre, diğer ibadetlerde belirlenmiş belli başlı vakitler olduğu halde zikir için belirlenmiş herhangi bir vakit yoktur. Kul ne zaman isterse, ister vacip isterse de mendup olarak Rabbini zikredebilir.⁴⁹

Semennudî'ye göre, zikrin belli başlı mertebeleri vardır. Zikir evvela dil ile sonra kalp ile sonra nefes ile sonra ruh ile sonra akıl ile sonra da sır ile olur. Allah'ı dilin ile zikredersen bütün cansız varlıklar seninle beraber zikrederler. Allah'ı kalbin ile zikredersen bütün mevcudat ilahî âlemlerle birlikte seninle beraber zikreder. Allah'ı ruhun ile zikredersen hamele-i arş yani arşın taşıyıcıları, arşın etrafında tavaf eden mukarrâbinin ruhları ve melekler seninle beraber zikreder. Allah'ı sırrın ile zikredersen bu defa da arşın üzerindeki âlemlerden ta zikrin ulaştığı Allah'ın münezzeh olan yüce katına kadar her şey seninle beraber zikreder.⁵⁰

Semennudî'ye göre, bazıları zikir için bine yakın edep saymışlardır. Ancak bunların hepsi yirmi edepte toplanmıştır. Kim bu edeplerle ahlaklanmazsa manevî fetihler kendisine uzak olur. Bu edeplerden beş tanesi zikirten önce, on iki tanesi zikir esnasında, üç tanesi de zikirten sonradır.⁵¹

49 Semennudî, a.g.e., vr, 9a.

50 Semennudî, a.g.e., vr, 10a.

51 Semennudî, a.g.e., vr, 13a-16b.

Zikirden önceki beş âdab: 1- Tevbe. 2- Taharet. 3- Zikrinde ihlâslı olmalı ve Allah kelimesini lâfzen değil fikren ve kalben söylemeli. 4- Zikre başlarken şeyhinin himmetine dayanma; beşinci âdabı, şeyhinden istemiş olduğu yardımı hakikatte Allah Resulünden istediğini bilecektir. Çünkü şeyh onunla Allah Resulü arasında bir vasıtaadır.

Zikir esnasındaki oniki âdab: 1- Zikir için de temiz bir mekân seçmeli ve oraya oturmalıdır. 2-İkincisi, zikir esnasında ellerini dizlerinin üzerine koymalı. 3- Zikir yaptıkları meclis ile zikir esnasında giymiş oldukları elbiselere temiz kokular sürmelidirler. 4- Bir keten parçası bile olsa giydiği elbise helal olmalıdır. 5- İmkânı varsa zikir için boş bir yer veya mahzen gibi biraz daha karanlık bir mekânı tercih etmelidir. 6- Dış âlemi algılayan zahiri duyu organlarının etkisinde kalmamak için gözlerini yumması gerekir. 7- Zikir ettiği müddetçe şeyhinin şahsiyetini gözünde canlandırması gerekir. 8- Yanında gizli ve açık olan şeylerin hepsi aynı seviyede kalacak kadar zikrinde sadık olmalıdır. 9- Zikrinde ihlâslı olmalıdır. 10- Zikir için "La İlahe İllallah" sigasını tercih edip bununla zikir yapmalıdır. 11- Her ne kadar zikredenlere göre müşâhede dereceleri farklılaşsa bile zikreden kişi kalbinde devamlı zikrin manasını tahayyül etmelidir. 12- Zikir esnasında "La İlahe İllallah" sözü ile kalbinde Allah'tan başka mevcudatta bulunan bütün mahlûkatın varlığını nefyetmelidir.⁵²

Zikirden sonraki üç âdab:

1. Mürid, zikir bittiğinde kalp huzuru içinde başını önüne eğmiş olarak kendisine zikirden sonra gelecek olan varidatları bekler.
2. Zikirden sonra üç defada bir, yedi defada bir veya gücü yettiğinde daha çok sayıda nefesini tutmalı ta ki zikirden sonra kendisine gelecek olan varidatlar bütün uzuvlarına ulaşsın da bunun neticesinde basireti nurlansın, şeytan ve nefisten gelen havatırlar kesilsin ve böylece Allah ile kul arasındaki perdeler açılsın.
3. Zikrin hemen peşinden su içmemelidir. Çünkü zikir matlubu haki olan Allah'a karşı insanda bir heyecan ve yanma meydana getirir. Dolayısıyla su içmek bu harareti söndürür.⁵³

52 Semennudî, a.g.e., vr, 15a.

53 Semennudî, a.g.e., vr, 16a-16b.

Üçüncü Bölüm: Tarikatın Rükünleri (18a-47b)

Semennudî, bu bölümde, tarikatın rükünleri, usulleri ve mertebelerini ele alır. Ona göre tarikat yolunda suluktan maksat Hz. Peygamberin ahlakına uymak, o ahlak üzere amel etmek ve İslam'da hoş görülme-
yen bütün kötü sıfatları terk edip dinimizce övülmüş olan vasıflarla donanmış olarak Allah'a ulaşmaktır.⁵⁴

Semennudî, daha sonra kırk madde de tarikata giren mürit için lazım olan hususları izah eder. Ardından, tarikatın rükünleri konusunu ele alır. Bunlar da sırasıyla az yeme, az uyuma, az konuşma ve uzlet halidir. Ona göre bu dört rükün olmadan Allah'a ulaşmak mümkün değildir. Bazıları bunlara dört rükün daha ilave etmişlerdir. Bunlar da zikirde sebat, tefekkürde sebat, manevi temizlikte sebat ve bir de müridin kalbinin üstadının kalbine manevi bir rabita ile bağlı olmasıdır. İşte bunlar tasavvuf ehlinin yanında en muteber olan şartlardır.⁵⁵

Semennudî, açlığı, nefsi fazla yemeden kesmek ve az yemeye alıştırmak olarak izah ettikten sonra, fazla yemenin zararları ve az yemenin faydalarını ele alır.⁵⁶

Fazla Yemenin Zararları

1- Kalpten Allah korkusunu siler. 2- Kalpten mahlûkata karşı olan şefkat ve merhameti siler. 3- İbadetin bedene ağır gelmesine yol açar. 4- Hikmetli bir söz işittiği zaman kalbinde bir ürperti ve Allah korkusu meydana gelmez. 5- Vaaz ve nasihat ettiğinde bu konuşmaları insanların kalplerinde bir etki meydana getirmez. 6- Hastalıkların ortaya çıkmasına zemin hazırlar.

Açlığın Faydaları

1- Açlık, kalbin temizliğine yol açar. 2- Kalbin incelmeye ve rikkatli olmasını sağlar. 3- Kalbin ibadetlerden zevk almasını netice verir. 4- Şehveti kırar. 5- Cehennemdeki açlığı hatırlatır. 6- İbadetleri yapmada kolaylık sağlar, vücudu hafifletir. 7- Uykuyu azaltır. 8- Sık sık def'i hacet için tuvalete çıkma zorunluluğunu ortadan kaldırır. 9- İnsanı, Allah'a kulluk ve

54 Semennudî, a.g.e., vr, 17b-18a.

55 Semennudî, a.g.e., vr, 19a.

56 Semennudî, a.g.e., vr, 19a-21a.

ibadetten alıkoyacak olan marazi meşguliyetlerden uzak tutar. 10- İnsanın yiyecek bulma sıkıntısını azaltır. 11- Az ile iktifa etmeyi öğretir. 12- Elinde fazla olanı başkasına vermek suretiyle başkasını kendine tercih etme duygusunu geliştirir. 13- Aç kalan kimsenin anlattığı vaaz ve nasihat dinleyenlerin kalbinde etki meydana getirir.⁵⁷

Semennudî, az uyumayı iki kısma ayırır. Birincisi: Kalbin uyanık olmasıdır. Bu da gaflet uykusundan uyanıp Allah'a giden kurbiyet ve müşâhede yollarından uzak durmamaktır. İkincisi: Vaktini düzenli bir şekilde tayin etmek ve yüce makamlara ulaşmak için gözün uyanık bulunmasıdır. Çünkü gözün uyuması kalbin amelini iptal eder. Hâlbuki geceleri uyanık kalmanın faydası kalbin amelinin devamına bağlıdır. Kalbin amel ile meşgul olması ise midenin fazla yeme ve içme ile doldurulmaktan alıkonulmasına bağlıdır. İşte kişinin bu şekilde kendini kontrol edip geceleri uyanık kalması nefsin marifetini netice verir.⁵⁸

Semennudî'ye göre, geceleri uyanık kalma teheccüd ile değerlendirilmelidir. Hem Kuran'ı Kerim hem de Peygamberimizin hadislerinde seher vakitlerinde kıyamda durmaya ve bu vakitlerde Allah'ın huzurunda bulunmaya teşvik vardır.⁵⁹

Samt, malayani gereksiz konuşmaları terk etmektir. Namaz, dinin di-reğidir. Ancak samt ile beraber namaz daha faziletlidir. Oruç, ateşten koruyan bir kalkandır. Ancak samt ile beraber oruç daha faziletlidir. Cihat dinde en faziletli ibadetlerdendir. Ancak samt ile beraber cihat daha faziletlidir.⁶⁰

Uzlet, Sâlik olan kişinin Mevla ile sohbeti tercih etmesinden dolayı mahlûkattan uzaklaşp yalnız kalmasıdır. Ona göre uzlet, zahir ve batın olmak üzere iki kısma ayrılır. Zahir uzlet, halvete girmek suretiyle mahlûkattan uzak durmaktır. Batinî uzlet ise, kalbin uzletidir. Bu da kalbin insanlarla ve dünya ile meşgul olmayı tamamen bırakıp kendisini Allah'ın huzurunda ve gözetiminde hissedip Allah ile beraber olmasıdır.⁶¹

57 Semennudî, a.g.e., vr, 21a.

58 Semennudî, a.g.e., vr, 25a.

59 Semennudî, a.g.e., vr, 25a.

60 Semennudî, a.g.e., vr, 30b-31a.

61 Semennudî, a.g.e., vr, 31a-31b.

Semennudî, uzlet konusunu izah ederken sözü havatır konusuna getirir. Ona göre havatır, insanın aklına ve kalbine gelen veya içine doğan her şeydir. İnsanın kalbine bir gün ve gecede ortalama bin yetmiş iki havatır gelir. Bunlar da beş ana grupta toplanırlar: Birincisi, Allah'tan gelen havatırlar, buna hitab denir. İkincisi, melekten gelen havatırlar, buna ilham denir. Üçüncüsü, kalpten gelen havatırlar, buna hatif denir. Dördüncüsü, şeytandan gelen havatırlar, buna vesvese denir. Beşincisi, nefisten gelen havatırlar, buna ise hacis denir.⁶²

Tarikatın Usulü

Semennudî, tarikatın usulü ile ilgili olarak sırasıyla tevbe, mücâhede, hüzn, dua, havf, recâ, vera, takva, zühd, sabır, şükür, kanaat ve tevekkül istilahlarını ele alır ve bunlarla ilgili geniş izahlar yapar.⁶³

Tarikatın Mertebeleri

Semennudî'ye göre tarikatın üç mertebesi vardır. Bunlar da sırasıyla şeriat, tarikat ve hakikattir. Şeriat, Hz. Peygamberin Cebrail vasıtasıyla Allah'tan bize getirdiği şeylerin tamamıdır. Tarikat, ilim ve amel ile Allah'a yönelmektir. Hakikat ise maksuda ulaşmak ve Allah'tan gelecek tecellileri müşahede etmektir. Şeriatın kendisine ait kuralları vardır. Kim o kuralları çiğnerse kendisine şer'i cezalar uygulanır. Tarikatın kendisine ait belirlenmiş hedefleri ve gayeleri vardır. Kim de bu hedeflerden ve gayelerden uzak kalırsa ilahi varidatlardan mahrum kalır. Hakikatin ise şeriatla ve tarikatla belirlenmiş ve alışlagelen şeylerle beraber bazı bâtını hususları vardır.⁶⁴

Dördüncü bölüm: Mürşidin Adabı ve Şartları (Varak, 47b-53a)

Semennudî, bu bölümde mürşit olmanın şartları, mürşidin âdabı, mürşidin görevleri ve halleri ile mürşidin, irşad için sahip olması gereken hususları ele alır.

Mürşid Olmanın Şartları: 1- Kendisine gelen insanları hidayete ulaştıracak seviyede akıllı olmalıdır. 2- Dini mevzularda müritlerini eğitecek seviyede dini ilimlerde bilgi sahibi olmalıdır. 3- Müritlerini, başkalarına soru

62 Semennudî, a.g.e., vr, 34a.

63 Semennudî, a.g.e., vr, 38a-44b.

64 Semennudî, a.g.e., vr, 45a.

sormalarına ihtiyaç bırakmayacak derecede kalplerindeki şüpheleri izale edecek ilmi ehliyeti ve ruhsatı olmalıdır. 4- Müridlerinin, tarikat yolunda kat ettiği merhaleleri bilecek kadar arif olmalıdır. 5- Manevi hastalığa bulaşmış olan müridlerini tedavi edecek derecede ruh doktoru olmalıdır. 6- Müridi, bir konuda yeminini bozmuşsa, ona fetva verecek kadar fakih olmalıdır. 7- Kendisini, hiçbir zaman yeterli görmemeli, kemâl mertebesine ulaşınca kadar kendisini devamlı muhtaç hissetmelidir. 8- Kendisini, her türlü kederden arındıracak kalp safiyetine sahip olmalıdır. 9- Her hal ve davranışında, Allah'ın huzurunda duruyormuş gibi edepli olmalıdır. 10- Kendisini, kalp zenginliğine ulaştıracak derecede kanaat sahibi olmalıdır. 11- Kendisini, günahlardan alıkoyacak derecede Allah korkusuna sahip olmalıdır. 12- Kendisini, her türlü hayırlı amellere ulaştıracak seviyede Allah'tan ümitli olmalıdır. 13- Kendisinden ahmaklığı uzaklaştıracak derecede güzel ahlaka sahip olmalıdır. 14- Müridlerine karşı merhametli olmasını sağlayacak derecede şefkat sahibi olmalıdır.⁶⁵

Semennudî, mürşidin uyması gereken âdabı iki kısma ayırır. Birincisi, kendi nefsinin karşı uyması gereken âdabı. Bunlar da onbeş tanedir. İkincisi, müritlerine karşı uyması gereken âdabı. Bunlar da yirmi altı tanedir.

Mürşidin âdabından sonra müride şu nasihati yapar: Ey bu yolun sadık yolcusu! Yukarıda özellikleri sayılan ve tarikatın inceliklerini bilen bir şeyh bulursan iki elinle ona sımsıkı sarıl. Çünkü o, senin için neredeyse emsali bulunmayan 'kibriti ahmer' gibidir. Nefsinin ona teslim et, nefsinin isteklerine muhalefet etmek suretiyle fuhşiyattan uzak dur. Doğruluk, şiarın, Allah yolunda salih amel, yoldaşın olsun. Şeyhinin isteklerine tabi ol ki sana bu yolda yardımcı olsun. Dünya ve ona ait şeylerle ağyarı terk etmek sermayen olsun. Şeyhinin önünde gassalın elindeki meyyit gibi ol ki seni istediği tarafa çevirsin ve ilahî feyizlerden akıp gelen kutsi sularla seni nefsinin kirlerinden arındırsın. Şeyhine tabi olup isteklerine uyan ve bu yolun âdabına göre yaşayan kişi için bu ne büyük bir saadettir. Çünkü arif olan mürşidler, Allah'a giden yolda tıpkı birer kapı, aynı zamanda Allah ile kul arasında da birer vasıta gibidirler.⁶⁶

65 Semennudî, a.g.e., vr, 47b.

66 Semennudî, a.g.e., vr, 49b.

Beşinci Bölüm: Müridin Şeyhine Karşı Âdabı (Varak, 53b-61a)

Müridin, şeyhine karşı âdabını ise şu başlıklar altında toplar: 1- Müridin, şeyhin huzurunda veya meclisinde bulunduğu durum ile ilgili âdabı. 2- Zikir ve ibadet konusunda uyması gereken âdabı. 3-Şeyhe itaat ve muhabbet ile ilgili *âdab*. 4- Şeyhinin huzurunda olmadığı zamanlarda uyması gereken âdabı. 5-Şeyhinin giyim-kuşamı ile ilgili uyması gereken âdabı. 6- Şeyhinin yakınlarına karşı olan âdabı. 7- Şeyhinin özel hayatı ile ilgili uyması gereken âdabı.⁶⁷

Semennudî'ye göre mürid, kendi beldesinde kendisini tasavvuf ve tarikat yolunda terbiye edecek yeterlilikte bir mürşid bulmadığı zaman idareci, emir veya herhangi bir rütbe sahibi olmayan -çünkü bunlar başkasına itaat eden kimselerdir- irşad ve sülûk ehli, kendisine tarikat yolunda mertebeleri kat etmesine yardımcı olacak bir mürşid bulmak için başka yerlere yolculuk yapıp böyle birisini bulması gerekir.⁶⁸

Altıncı Bölüm: Müridin İhvanına Karşı Âdabı (61b-66a)

Semennudî, bu bölümde müridin ihvanına karşı olan âdabını şu başlıklar altında toplar: 1- Müridin, ihvanının kusur ve hataları karşısında âdabı. 2- İhvanını, kendi nefesine tercih etmesi ile ilgili âdabı. 3- Dini konularla ilgili hususlarda ihvanına karşı âdabı. 4- İhvanıyla rekabete girmemesi gereken durumlarla ilgili âdabı. 5- İhvanına kötü örnek olmama durmu ile ilgili uyması gereken âdab. 6- Zor ve meşakkatli işlerde ihvanına örnek olma ile ilgili âdab.⁶⁹

Semennudî'ye göre müridin ihvanına karşı bütün âdabı yerine getirmek suretiyle ahlaklanması, müride vacip değildir. Çünkü mürid, Allah'ın kendi üzerindeki hakkıyla meşgul olmaktadır. Bu da onu ihvanına karşı olan âdabı yerine getirmekten alıkoymaktadır. Müridin Allah'a ait haklar ile Allah'ın kulların ait hakları bir arada cem etmesi de mümkün değildir. Mürid ancak arkadaşlık, komşuluk gibi bir arada yaşamayı gerekli kılan hususlarla ilgili olarak ihvanına karşı sorumlu tutulur. Dolayısıyla mürid ne zaman seyr u sülûkünü bitirir ve tarikat ehlinin ulaştığı keyfiyete ulaşırsa işte o zaman bütün kemâl ahlaklar ile ahlaklanması kendisinden

67 Semennudî, a.g.e., vr, 47b-57b.

68 Semennudî, a.g.e., vr, 53b.

69 Semennudî, a.g.e., vr, 61b-65a.

istenilir.⁷⁰

Yedinci Bölüm: Müridin Kendi Nefsine Karşı Âdabı (Varak, 66b-69a)

Müridin kendi nefesine karşı olan âdabını üç başlık altında ele alır: 1- Vera sahibi olması konusunda uyması gereken âdab. 2- Tarikat yolunda sabırlı olması husus ile ilgili uyması gereken âdab. 3- Nefsini terbiye etmesi ile ilgili uyması gereken âdabı⁷¹

Mürid, yemesinde, içmesinde, giyiminde, konuşmasında, işitmesinde, duymasında, eli, ayağı, kalbi ve cinsel organlarından haram ve şüpheli şeylere karşı vera sahibi olmalı. Bu işlerinde haram ve şüpheli şeylerden uzak durmalıdır. Bütün bunlardaki vera'nın kaynağı da yediği lokmalarda vera sahibi olmasıdır. Çünkü kul bütün uzuv ve organlarıyla yapmış olduğu ameller helal ve haram olarak yemiş olduğu lokmalar neticesinde ortaya çıkar. Helal rızık yiyen kişi isyan etmek istese bile bu ona zor gelir. Haram rızık yiyen kişi de itaat etmek istese bu ona zor gelir.⁷²

Mürid, rızık kazanma konusunda zorlandığında ve insanların kalbi de kendisine karşı kasvetli hale geldiğinde bunu kendisine bir sıkıntı yapmamalı ve bundan dolayı bunalıma girmemelidir. Çünkü dünyanın müridlerle çoğunlukla sırt çevirdiği zamanlar, müridlerin tarikata girdiği zamanlardır. Bazen bu halet-i ruhiyenin neticesi olarak "Benim tarikata ne ihtiyacım var ki" der ve ahdini bozar. Dolayısıyla bundan sonra da artık iflah olmaz. Eğer mürid sıkıntılarla karşılaşırsa bilsin ki Allah onu kendisine dost yapmak, ona yardımcı olmak ve basiret gözünü açmak istiyor. Zira Allah sevgisi ile dünya sevgisi bir arada bulunmaz. Dolayısıyla mürid bu yola girdikten sonra dünya sevgisini elinin tersiyle itmeli ve dünyaya sırt çevirmelidir. Mürid, tarikata girdiğinde şeyhinin izni olmadan evlenmemeli, evli ise boşanmamalı. Çünkü tasavvuf yolu, ruhbanlık veya arpa ekmeği yemek değildir. Aksine sufilerin tarikat yolu müridin vaktini boş işlerden, gafletten ve ibadetlerden usanmamakla muhafaza eder.⁷³

Mürid, mümkün oldukça uykuyu azaltmalı ve az uyumalıdır. Özellikle de seher vakitlerinde buna daha çok dikkat etmelidir. Çünkü seher

70 Semennudî, a.g.e., vr, 61b.

71 Semennudî, a.g.e., vr, 66b-69b.

72 Semennudî, a.g.e., vr, 66b.

73 Semennudî, a.g.e., vr, 66b.

vakti ilahi lütuf ve tecellilerin geldiği ve duaların kabul olduğu bir vakittir. Hâlbuki uykuda dünyevi ve uhrevi hiçbir fayda yoktur. Uyku sadece zardan ibarettir. Çünkü uyku, ölümün kardeşidir. Dolayısıyla mürid gecenin son üçte birlik kısmında yani seher vaktinde uyumamalıdır.⁷⁴

Sekizinci Bölüm: Müridin Tarikattan Uzaklaştırılması (Varak, 69b-70a)

Müridin tarikattan uzaklaşmasını müridin kötü ahlaklı birisi olması, şeyhine karşı itaatsizlik etmesi, ibadetlere karşı isteksizlik yapması, tarikat edebine riayet etmemesi ve bir de şeyhi hakkında casusluk türünden bilgi ve haber toplaması gibi durumlar müridin tarikattan uzaklaştırılmasını gerektiren sebeplerdir.⁷⁵

Mürid, şeyhin yanında bulunan diğer müridlere karşı kötü ahlaklı birisi olması veya onlara karşı kibirli davranmasından dolayı şeyhe şikâyet edilir. Şeyh de bu işlerden vazgeçmesi hususunda onu uyardığı halde bunu terk etmezse, tarikattan uzaklaştırılır.⁷⁶

Mürid, yaptığı bütün işlerinde şeyhine danışıp onun akli kemâlatından ve güzel görüşlerinden istifade etmek için ondan yardım isteyen biri olduğu halde, şeyhi, ona bir işi emreder, o da şeyhin dediğini yapmaz ve bu durum sıkça tekrar ederse, bu durumda tarikattan uzaklaştırılır. Mürid, kendisinin üstünlüğünü teyid ve ispat edip, şeyhine karşı galip ve üstün olduğunu ortaya koymak için şeyhine ilmî meseleleri sorması veya aynı şeyi tarikattaki diğer müridleri küçümsemek amacıyla onlara karşı yapması durumunda tarikattan uzaklaştırılır. Mürid, şeyhinden izin almadığı halde şeyhinin gıyabında veya huzurunda zikir meclisini açması durumunda tarikattan uzaklaştırılır.⁷⁷

Mürid, şeyhi ailesiyle beraber olduğu zamanlarda veya halvette olduğu zamanlarda şeyhinin durumu hakkında casusluk sayılabilecek türde bilgi ve haberleri toplaması durumunda tarikattan uzaklaştırılır. Mürid, şeyhinin içinde bulunduğu manevi halleri ve sırları başkasına anlatıp, bunları açığa çıkarması durumunda tarikattan uzaklaştırılır. Şeyhin, bu ve benzeri

74 Semennudî, a.g.e., vr, 67a.

75 Semennudî, a.g.e., vr, 70a.

76 Semennudî, a.g.e., vr, 69b.

77 Semennudî, a.g.e., vr, 70a.

hallerinden dolayı müridi tarikattan uzaklaştırmasının amacı yanındaki diğer müridlerin ıslahı içindir. Şüphesiz bazen bir tek kişi yüz kişiyi ifsat eder.⁷⁸

Dokuzuncu Bölüm: Tekkede Yardımcı Hizmet Birimleri (Varak, 70b-74a)

Semennudî, bu bölümde tekkede yardımcı hizmet birimleri olan nukeba ve bunların görevleri ile ilgili hususları ele alır. Ona göre nukebadan maksat, birini veya bir şeyi koruyan, yardımcı olan, destekleyen veya birini veya bir şeyi tam olarak kapsamlı bir şekilde ihata etmek ve anlamak manalarına gelir. Allah dostu evliyalar da saygın ve yüce olan hilafet ve şeriat yolu üzerine bulunup, onun gereğini yerine getirmeye çalışmaktadırlar. Ancak bu işin gereklerini yerine getirmek meşakkatli olduğundan dolayı bu hususlarla ilgili işlerde şeyhe yardımcı olup müridleri bir araya getirecek, düzenlerini sağlayacak ve onların hizmetlerini üstlenecek kimselere ihtiyaç vardır. İşte bu işleri yapacak ve şeyhe bu konuda yardım edecek kimseler de nukeba dediğimiz kimselerdir. Bunlarla tarikattaki işlerin düzeni sağlanmış olur.

Semennudî'ye göre, bu işleri yapacak olanlar da dört grupturlar. Birincisi, nakibu'n-nial, yani dergâha gelenleri karşılama ve ayakkabı hizmeti işini yapanlardır. İkincisi, saiku'l-mai, yani müridlerin su hizmeti görevini yapanlardır. Üçüncüsü, nakibu's-simat, yani sofrayı hazırlama işini yapanlar ve dördüncüsü ise nakibu'l-hazret, yani, baş hizmetli olup, daha çok şeyhten aldığı bir işaretle hizmet yapan kimsedir. Semennudî, daha sonra bu dört gurubun uyması gereken âdab ile ilgili detaylı izahlar yapar.⁷⁹

Onuncu Bölüm: Nefis Mertebeleri (Varak, 74b-90a)

Semennudî, bu bölümde, nefis, nefsin kısımları, sıfatları ve bununla ilgili hususlar ile Sâlikin her bir nefis mertebesinde vird olarak kullanacağı isimleri izah eder.

Semennudî'ye göre, tasavvuf âlimleri her ne kadar nefsi yedi kısma ayırsalar da hakikatte nefis tek bir tanedir. Fakat nefse ait farklı sıfatlardan dolayı nefis bu şekilde yedi kısma ayrılmıştır. Bu bir tek nefis ise latife-i

78 Semennudî, a.g.e., vr, 70a.

79 Semennudî, a.g.e., vr, 70b-74a.

Rabbaniye olarak da isimlendirilen nefis-i natıkadır. Dolayısıyla bu tek nefis ne zaman bir sıfat ile vasıflansa, bu vasfından dolayı bu isimlerden birisiyle nitelendirilir.⁸⁰

Semennudî, tarikatta menzilleri kat edip yol alan Sâlikin durumunu önemli bir hac yolculuğuna çıkan bir yolcunun durumuna benzetir. Nasıl ki hac için yolculuk yapmak isteyen kişi o güne kadar sahip olduğu kötü ve zararlı alışkanlıklarını terk etmesi gerekiyorsa, bu tarikata giren kişinin durumu da bunun gibidir. Bu tarikata giren kişi de o güne kadar sahip olduğu kötü ve zararlı alışkanlıklarını terk etmesi gerekir.

Hac için yola çıkan kişi Mevla'sının rızasına nail olmak için ailesini, ehlini ve vatanını terk etmesi gerekiyorsa, tıpkı bunun gibi bu tarikata giren kişi de aile, akraba, dost, arkadaş ve vatanına iltifat etmeyecek, aksine bu yola girdikten sonra nezaket ve cazibe ehli olmak için aldığı nefesi, oturduğu yerleri ve kişileri, tiryakisi olduğu alışkanlıklarını tamamen değiştirecektir.

Hac için yola giren kişiye azık da lazımdır. Bu yolun azığı da takvadır. Hac yoluna giren kişiye, kendisini düşmanlarına karşı koruması için bir silah lazımdır. İşte bu yoldaki o silah, zikrullahtır.

Hac yoluna giren kişiye yolda rahat yürümesi için kendisine bir binek lazımdır. Tarikat yolunda da bu binek himmettir. Çünkü mürid, himmeti sayesinde en yüce mertebelere ulaşır.

Hac yoluna giren kişinin kendisine yol gösterecek bir rehber ihtiyacı vardır. İşte tarikat yolunda o rehber, müride yol gösterecek olan terbiyeci üstad, yani mürşid-i kâmilidir. Şüphesiz her kim rehber ve yol gösterici olmadan tarikata sülûk yaparsa, yolunu şaşırıp kaybolur, yoldan çıkar ve helak olanlarla beraber helak olup gider.

Hac yoluna giren kişinin yol boyunca kendisine arkadaşlık yapacak ve mesafe kat etmesi için kendisine yardımcı olacak yol arkadaşlarına da ihtiyacı vardır. Tarikat yolunda bu kişiler, bu yola giren ve onun istediği şeylerin aynısını talep eden ihvanları ve müritlerdir.

Hac için yola çıkan kişi, yolculuğu boyunca bazı belde ve şehirlere uğrar ve oralarda ikame eder. Sonra tekrar hedefine ve istediği yere ulaşmak

80 Semennudî, a.g.e., vr, 74b.

için oradan ayrılır ve yoluna devam eder. İşte tarikat yoluna giren Sâlik de hedefine ulaşmak için seyr u sülûku boyunca bu zikredilen yedi makama uğrar.⁸¹

Birinci makam, zulümatı ağyar makamıdır, nefs-i emmâre diye isimlendirilir. İkinci makam, nurlar makamıdır, nefs-i levvâme diye isimlendirilir. Üçüncü makam, sırlar makamıdır, nefs-i mülhime diye isimlendirilir. Dördüncü makam, kemâl makamıdır, nefs-i mutmainne diye isimlendirilir. Beşinci makam, visâl makamıdır, nefs-i raziye diye isimlendirilir. Altıncı makam, tecelli-i e'âl makamıdır, nefs-i marziye diye isimlendirilir. Yedinci makam, tecelli-i esmâ ve tecelli-i sıfat makamıdır, nefs-i kâmile diye isimlendirilir. İnsan, ne zamanki bu sayılan makamlardan herhangi birisinde bulunursa, bulunduğu makamdan sonraki makam kendisine gizli kalır ve insan o makamı göremez ve hissedemez.⁸²

Semennudî, daha sonra her bir nefis mertebesini ayrı ayrı ele alır ve mertebelerde o nefislerin, seyri, âlemi, mahalli, hali, varidi ve askerleri, gibi hususlarda izahlar yapar.⁸³

Birinci mertebe, nefs-i emmâre mertebesidir. Seyri, seyir ilallahtır. Âlemi, âlemi şehadettir. Mahalli, sadırdır. Hali, mey halidir. Varidi, şeriatır. Askerleri, cimrilik, hırs, haset, yalan, gâdab, kötü ahlak, şehvet, gaflet, kendini bir şeye çabucak kaptırma, eli ve dili ile insanlara eziyet verme, alay etme, buğz etme vb. kötü hasletlerdir.⁸⁴

İkinci Mertebe Nefs-i Levvâme'dir. Seyri, seyir ilallahtır. Âlemi, âlemi berzahtır. Mahalli, kalptir. Hali, muhabbettir. Varidi, tarikattır. Sıfatı, levm, ucup, insanlara karşı çıkıp itiraz etme, gizli riya, şehvet ve riyaset sevgisidir. Bununla beraber nefs-i emmârenin de bazı sıfatları kendisinde kalmıştır. Lakin bu sıfatlarla beraber hakkı hakk, batılı batıl olarak görür ve bu sıfatların da zemmedilmiş sıfatlar olduğunu bilir. Şer'i durumlara, nefisle mücâhedeye ve ibadet-ü taate karşı da isteği vardır. Namaz, oruç, zekât vb. hayırlı amelleri ve ibadetleri yerine getirir. Ancak bu amelleri yerine getirirken bu amellerin içine ucup ve gizli riya sokar.⁸⁵

81 Semennudî, a.g.e., vr, 75a.

82 Semennudî, a.g.e., vr, 75b.

83 Semennudî, a.g.e., vr, 76a.

84 Semennudî, a.g.e., vr, 76a.

85 Semennudî, a.g.e., vr, 78a.

Üçüncü Mertebe Nefs-i Mülhime'dir. Seyri, seyr ilallahtır. Ancak bundan kastedilen mana şudur: Sâlik şuhudunda masivallahta fani olup batınında da iman hakikatlerinin ortaya çıkması için Allah'ın dışındaki her şeyden nazarını keser. Alemi, alemi ervahtır. Mahalli, ruhtur. Hali, aşk halidir. Varidi, marifetullahtır. Sıfatı ise cömertlik, kanaat, ilim, tevazu, sabır, hilm, ezalara tahammül, insanları kusurlarından dolayı affedip onları sulh yoluna teşvik etmek, özü ve mazeretlerini kabul etmektir. Bir de Cenab-ı Hak'ın her canlının perçeminden tutup hesap soracağı ve o canlının da hiçbir mahlûkata karşı bir itirazının olamayacağını müşâhede etmektir.⁸⁶

Dördüncü Mertebe Nefs-i Mutmâinne'dir. Bu makamdaki nefsin seyri, seyr maallahtır. Âlemi, hakikati Muhammediye'dir. Mahalli, sırdır. Hali, itminan-ı sadıktır. Varidi, bazı yüce sırlardır. Sıfatı ise cömertlik, tevekkül, hilm, ibadet, şükür, Allah'ın kendisi hakkındaki takdir ve hükmüne rıza gösterme, bela ve musibetlere sabretmedir.⁸⁷

Beşinci Mertebe Nefs-i Raziye'dir. Bu nefsin seyri, seyir fillahtır. Alemi, alemi lahuttur. Mahalli, sırru's-sırdır. Hali, fena halidir. Nefsi raziyenin varidi yoktur. Çünkü varid insanda beşeri vasıflar olduğu zaman meydana gelir. Nefsi raziye makamında ise insanda beşeri vasıflar zail olmuştur. Hatta insanda beşeri vasıflara ait hiçbir eser kalmamıştır. Dolayısıyla Sâlik tıpkı bu makamdan önce olduğu gibi bu makamda da fanidir. Henüz beka makamına ulaşmamıştır.⁸⁸

Altıncı Mertebe Nefs-i Marziye'dir. Bu mertebede, nefsin seyri, seyir anillahtır. Âlemi, şahadet âlemidir. Mahalli, hafa mahallidir. Hali, hayret halidir. Varidi, şeriattır. Bu nefsin sıfatları ise; güzel ahlak, masivallahı terk etmek, mahlûkata karşı şefkatli olmak, onları doğru ve hayırlı olan şeylere yönlendirmek, günahlarını görmezden gelip affetmek, onları sevmek, insanları nefislerinin ve tabiatlarının karanlıklarından çıkarıp, ruhlarının aydınlığına ulaştırmak için onlara muhabbet ve sempati beslemektir.⁸⁹

Yedinci Mertebe Nefs-i Kâmile'dir. Bu nefsin seyri seyir billahtır. Âlemi, kesrette vahdet, vahdette kesret âlemidir. Mahalli ise, ruhun cesede

86 Semennudî, a.g.e., vr, 80a.

87 Semennudî, a.g.e., vr, 82b.

88 Semennudî, a.g.e., vr, 84b.

89 Semennudî, a.g.e., vr, 85b.

dayanması ve nisbet edilmesi gibi “hafa” dayanan “ahfa” mahallidir. Hali, beka halidir. Varidi, daha önceki altı makamda geçen ve bütün nefisler için sayılan güzel hasenatların hepsidir. Miftahı yedinci isimdir. Bu da “Kahhar” ismidir. Bu makam, makamların en büyüğüdür. Çünkü bu makam, insanın batın yani ruh halinin kemâlata ulaştığı, mücahade ve manevi pişmenin tamamlandığı makamdır. Bu makam sahibinin Allah’ın rızasının dışında hiçbir istek ve talebi yoktur. Hareketleri, hasenat ve iyilik; aldığı nefesler ise kudret, hikmet ve ibadettir.⁹⁰

Semennudî, nefis-i mülhime ile ilgili olarak şöyle bir uyarıda bulunur: Şunu bil ki bu makamda şüphe karanlıklarından kurtulup tecelli nurlarına ulaşmak ancak Sâlikin kâmil nefesleriyle mümkündür. Çünkü Sâlik bu makamdayken hali zayıftır. Dolayısıyla celal ile cemal arasındaki durumu bilmez. Keza melekten gelen ilhamlarla şeytandan gelecek vesveselerin arasını da tefrik etmez ve bilmez. Çünkü Sâlik bu makamda beşeri kişilik, mizaç ve tabiatından tamamen kurtulamamış, beşer olmanın muktezasının gerektirdiği şeyler de kendisini tamamen terk etmemiştir.

Dolayısıyla bu makamda Sâlikin nefsinin hevasına uyup tekrar nefis hapisanesine ve esfel-i safiline düşmesinden korkulur. Bundan kastım da Sâlikin tekrar nefis-i emmâresine düşmesidir. Böyle bir durumda da Sâlik, tekrar çok yemeye, çok içmeye, çok uyumaya ve halkın arasına karışmaya başlar. Hatta böyle durumlarda bazen itikadı bozulur, ibadet ve taati terk eder. Günah işlemeye başlar. Kendisine muvahhit, eşyanın hakikatini keşfeden muhakkik ehlinden birisi olarak görür. Kendinden başka ibadet ve taat ile uğraşanları da bu tür şuhudî hallerden mahrum kimseler olarak görür. Şayet böyle bir duruma düşer ve itikadı bozulursa, helak olanlarla beraber kendisi de helak olur ve müşrik olan kâfirlere iltihak etmiş olur.⁹¹

Semennudî, nefis konusunu ele aldığı bu bölümün sonunda bazı tasavvufî rüya sembollerinden de bahseder ve rüyada görülen özellikle hayvan suretindeki bazı şeylerin insan nefsindeki bazı sıfatlara karşılık geldiği hususu üzerinde durur.⁹²

90 Semennudî, a.g.e., vr, 86b.

91 Semennudî, a.g.e., vr, 80b.

92 Semennudî, a.g.e., vr, 87a-89b.

Hatime (90a-97b)

Semennudî, eserini bir hatime ile neticelendirir. Bu hatimede ise sûfilerin kullandığı ve üzerinde bir nebze durulması gereken, bu taife arasında dolaşan ve onların dışındaki kimselere müşkül olan bazı sufî ıstılahlar ve bu ıstılahların tefsiri hakkındadır.⁹³

Semennudî, burada tasavvuf, murakabe, müşâhede, ittisal, şuhud, tecelli, şevk, muhabbet, hal, vakt, kabz ve bast, heybet ve üns, şurb ve reyy (susamak ve suya kanmak), sır, sırru's-sır, melekût, ehadiyet mertebesi, fena, beka, cem', fark, tecrit, ceres, ilme'l-yakin, ayne'l-yakin, hakka'l-yakin, tevâlî, hicab, taharet, vecd, tevacud, vucud, kimya, muhadara, mukaişefe, müşâhede, muayene, levaih, levami', telvin, temkin ve nefis ıstılahlarını izah eder.

Semennudî, eserini zikrin şartlarıyla ilgili nazmettiği bir şiir ile bitirir. Şiirine Ey Allahın huzuruna girmek, sırna nail olmak, gizli âlemden sırları yakalamak, gerçekten sayısız lütufların kendisine gelmesi, her yerden ihtiyaçlarının giderilmesi, hiç bilmediği yerden kendisine rızıkların gelmesi, kendisine izzet, yardım ve büyüklük gerçekleşmesi, zorluk ve kolaylık anlarında durumunun iyileşmesi için Allaha doğru yol almayı isteyen kişi diye başlar ve bu kaside artık tamamlandı. Ey mevlam! Bunu kendi rızan için kıl. Kereminle ümit ve sevabımı kesme diye bitirir.⁹⁴

Kaynakça

Atiyetullah, Ahmed, *el-Kamûsü'l-İslâmî*, Mektebetu'n-Nehdati'l-Misriyye, Kahire 1970.

Bağdatlı, İsmail Paşa, *Hediyyetu'l-Ârifin Esmâü'l-Müellifin ve Âsârü'l-Musannifin*, I-II, tashih: İbnülemin Mahmûd Kemal İnal, Avni Aktuç, MEB, Ankara 1955.

_____, *İzâhü'l-Meknûn fi Zeyl-i ala Keşfi'z-zünûn Esâmîü'l- Kutub ve'l-Funûn*, I-II, tashih, Şerafettin Yalçkaya, Kilisli Rifat Bilge, MEB, İstanbul 1972.

93 Semennudî, a.g.e., vr, 90a-95a.

94 Semennudî, a.g.e., vr, 96a-97b.

- Cebertî, Abdurrahman, *Târîhu Acâibi'l-Âsâr fi't-Terâcim ve'l-Ahbâr*, I-III, Dârü'l-Faris, Kahire ts.
- Ceyhan, Semih, "ŞEMSÜ'İ-MAÂRİF", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2010.
- en-Nablusî, Abdulgani, *Ariflerin Tevhidi el-Kavlu'l-Metin fi Beyanı Tevhidi'l-Arifin*, çev. Ekrem Demirli, İz Yayıncılık, İstanbul 2003.
- Gazzalî, Ebû Hamid Muhammed b. Muhammed, *Bidâyetü'l-Hidaye*, thk. Muhammed Haccar, Dârü'l-Beşairi'l-İslâmiyye, Beyrut 1990.
- Gül, Halim, *Halvetî-Şâbânî Şeyhi Mustafa Kemâleddin Bekrî ve Hediye'tü'l-Ahbâb Adlı Eseri*, Türk Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi, Yıl, 1, S, 2, ss., 283-303, Mart 2013.
- Gündüz, İrfan, "Bekriyye", *DİA*, TDV. Yayınları, İstanbul 1992.
- Hacvî, Muhammed b. Hasan, *el-Fikrû's-Sami fi Tarihi Fıkhi'l-İslâmî*, I-IV, El-Mektebetü'l-İlmiyye, Medine 1976.
- Harirîzâde, Mehmet Kemâleddin, *Tıbyânu Vesâili'l-Hakaik fi Beyâni Selâsili't-Terâik*, I-III, Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi, Nu: 430.
- Heymî, Salâh Muhammed, *Fihrisu Mahtutati Dâru'l-Kütübî'z-Zahiriyye Ulumü'l-Kur'âni'l-Kerim*, I-III, Matbuatu Mecmai'l-Lugati'l-Arabiyye, Kütüphane Katalogları el yazmaları (Dâru'l-Kütübî'z-Zahiriyye) Dımaşk, 1984.
- İzmirli, Betül, "Şâir bir sûfi ya da âşıkların sultanı: İbnü'l-Fârız," *Sûfi Araştırmaları Dergisi*, Cilt:4 Sayı:7 Kış 2013.
- Kaplan, Hayri, "Şa'rânî" *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2010.
- Kehhâle, Ömer Rızâ, *Mu'cemü'l-Müellifîn Terâcimu Musannifi'l-Kütübî'l-Arabiyye*, I-XV, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1993.
- Kettânî, Muhammed b. Abdülhay, *Fihrisü'l-Fehâris ve'l-Esbât ve Mu'cemu'l-Meâcim ve'l-Meşihât ve'l-Müselâlat*, I-III, Matbaatü'l-Cedide, Fas 1927.
- Murâdî, Muhammed, *Silkü'd-Dürer fi A'yânî'l-Karnî's-Sânî Aşar*, I-IV, Matbaatü'l-Mîrîyyeti'l-Âmire, Bulak 1301.
- Muslu, Ramazan, *Mustafa Kemâleddin Bekrî ve Tasavvufî Görüşleri*, Erkam Yayınları, İstanbul 2005.

Mübarek, Ali Paşa, *el-Hıtatü't-Tevfikıyyeti'l-Cedide li-Mısri'l-Kahire Müdüniha ve Bilâdihe'l-Kadime*, I-XV, Dârü'l-Kütüb ve'l-Vesâiki'l-Kavmiyye, Kahire 1306.

Öztürk, Yaşar Nuri, "Al Âdab As-Saniyya Li-Man Yurîdu Tarîka Sâdât Al-Halvatiya," *İslam Medeniyeti Dergisi*, VI(1), 1978.

Semennudî, *el-Âdabu's-Seniyye Limen Yurîdû Tarikate's-Sâdâti'l-Halvetiyye*, Süleymaniye Kütüphanesi, Düğümlü Baba, Nu: 218.

_____, *Kitabü'l-Munayyir Al-Mukaddime fi Rivayeti Hafı*, Tire Necip Paşa Kütüphanesi, Demirbaş Nu: 0070.

_____, *Şerhu's-Semennudî alâ Metn-i Dürre el-Mütemmimetü Li Kıraati'l-Aşer lil Cezerî*, Daru's-Selam, Kahire 2007.

_____, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr*, Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi, Nu: 30.

_____, *Tuhfetu's-Sâlikîn ve Delâletu's-Sâirîn li Minhâci'l-Mukarrabîn*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmut Efendi, Nu: 002460.

Vicdânî, Sadık, *Tomar-ı Turuk-ı Aliyye Tarikatler ve Silsileleri (Tomar-ı Halvetiyye)*, Yayına Hazırlayan: İrfan Gündüz, Enderun Kitabevi, İstanbul 1995.

Zirikî, Hayreddin *el-A'lam Kamûsu Terâcimi Li-Eşheri'r-Ricâl ve'n-Nisâ*, I-VIII, Dârü'l-İlm li'l-Melâyin, Beyrut 1984.